

1-mavzu: Yerdan foydalanish ekologiyasining nazariy asoslari

REJA:

- 1.Yer va yerdan foydalanish ekologiyasi tushunchasi.**
- 2.Ekotizimlar: tarkibi, omillari va barqarorligi.**
- 3.Global ekologik muammolar va ularni hal qilish yo‘llari.**

1. Hidrosferani oqava suvlar bilan ifloslanishi

2. O'rmon daraxtlarining kesilishi

3. Yerlarning asossiz haydalanishi, tuproq qatlaminin buzilishi va eroziyaning yuzaga kelishi

4. Mineral xom-aiyolardan nomajmuaviy foydalanish

5. Kislotali yomg'irlar

6. Issiqhona samarasi

7. Tabiiy resurslardan samarasiz foydalanish

8. Flora va fauna ko'p xilligining qisqarishi

9. Ichimlik suvining deffitsiti

10. Havoning zararlanishi

Global ekologik muammolar

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti

FAN

YERDAN FOYDALANISH EKOLOGIYASI

MAVZU
02

ATROF -MUHIT. INSON VA TABIAT
O‘RTASIDAGI O‘ZARO TA‘SIR

MUQUMOV ABDUG‘ANI
MURATOVICH

YERDAN FOYDALANISH
KAFEDRASI

2-mavzu: ATROF -MUHIT. INSON VA TABIAT O‘RTASIDAGI O‘ZARO TA‘SIR

REJA:

- 1. Atrof muhit, tushuncha va mavjudlik sharoitlari.**
- 2. Atrof muhit muhofazasi.**
- 3. O‘zbekiston respublikasining asosiy yer-ekologik qonunchiligi.**
- 4. Agroekotizimlarning rivojlanish qonuniyatlari.**

ATROF MUHIT TUSHUNCHASI

Ehtimol siz hayotingizda atrof-muhit haqida ko'plab marta eshitgansiz. Shubhasiz, siz buni o'zingiz yashab turgan muhit, qishloq yoki shahar va tabiat bilan bog'laysiz. Odamlar atrof-muhit, tabiat, ekotizim, tabiiy muhit va boshqalar kabi tushunchalarni chalkashtirib yuborishlari odatiy holdir. Agar siz atrof-muhit ta'rifi nima? uning saqlanib qolishi va insoniyatga ko'rsatadigan xizmatlarining ahamiyati to'g'risida ma'lumotlarga ega bo'lmoqchi bo'lsangiz unda e'tibor bilan quloq soling.

ATROF MUHIT TUSHUNCHASI

Atrof-muhit deganda yerdagi barcha organizmlarning rivojlanishi va hayotiga ta'sir qiluvchi barcha sharoit va ta'sirlarning yig'indisi tushuniladi.

Atrof muhit deganda inson, hayvon yoki o'simlik yashaydigan yoki o'z faoliyatini davom ettiradigan muhit yoki sharoitlar tushuniladi. Atrof-muhit tushunchasi fizik va biologik dunyoning barcha elementlarini va ularning o'zaro ta'sirini anglatadi. Inson hayotida atrof-muhit muhim rol o'ynaydi, chunki inson hayoti atrof-muhitga bog'liq. Qisqacha aytganda, **atrof-muhit - bu muayyan vaqt va joyda insonni o'rab turgan umumiy sharoitlar.**

Atrof muhit - bu organizm omon qolishi yoki hayot jarayonini davom ettirishi shart bo'lgan sharoitlarning yig'indisidir.

NEGA ATROF-MUHITNI ASRASH KERAK?

Atrof-muhit tabiat yoki ko'pchilik o'ylaganidek tabiiy holatdagi hayvonlar emas. Bu tirik mavjudotlar o'zaro ta'sir qiladigan barcha kimyoviy, fizik va biologik elementlarni o'z ichiga oladi. Agar biz inson haqida gapiradigan bo'lsak, **biz barcha ijtimoiy va madaniy elementlarni ham o'z ichiga olamiz** chunki ular o'zaro ta'sirlashish jarayonlariga aralashadilar.

Shuning uchun atrof-muhit nafaqat biz o'ylagan jismoniy muhit, balki an'analar kabi nomoddiy elementlarni ham o'z ichiga oladi. Tabiiy elementlar nafaqat biz dala muhitida, daryolarda, dengizlarda, qirg'oqlarda va h.k. Bundan tashqari, bu sun'iy elementlar bilan bog'liq bo'lgan barcha narsalarni ham o'z ichiga oladi.

EKOLOGIYADA MUHIT TUSHUNCHASI

Ekologiyada **muhit** deb **tirik organizmlarni o'rab turuvchi va ular bilan doimo o'zar o munosabatda bo(luvchifizik qurshovni yoki tabiatning bir qismini** tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, muhitni **tirik organizmlarni o'rab turgan, o'zaro bir-biri bilan bog'liq shart-sharoitlar va ta'sirlar majmui** deb ham qarash mumkin. Ekologiyada muhit tushunchasi k o'proq tirik organizmlarga nisbatan qo'llaniladi. shuning uchun uni **hayot muhiti** deb ham yuritiladi. Turli tabiiy omillar majmuidan tashkil topgan muhitni tabiiy hayot muhiti, inson mehnati tufayli o'zgartirilgan yoki yaratilgan muhitni **suniy hayot muhiti** deyiladi. Hozirgi paytda bu ikki muhitni bir-biridan keskin chegaralar bilan ajratish mushkul va amalda mumkin emas. Shunga ko'ra ularni birgalikda olib ekologik muhit deb ataladi. Umuman olganda, ekologiyada muhit, hayot muhiti, ekologik muhit, ba'zi hollarda atrof-muhit, tabiat tushunchalari ham bir biriga yaqin m a 'nodosh tushunchalar sifatida talqin etiladi.

EKOLOGIYADA MUHIT TUSHUNCHASI

Hayotiy shart-sharoitlariga ko'ra tirik organizmlar tabiatdagi to'rtta hayot muhitida yashay oladilar. Bular **havo, suv, tuproq va tirik organizmlardan** iborat muhitlardir. Hayot muhiti o'z navbatida ichki omillar xarakteriga qarab bir necha maydaroq muhitlarga yoki yashash muhitlariga bo'linadi. Masalan, suv muhitida chuchuk suv, sho'r, ko'lmak va oqar, chuqur va sayoz, iliq va sovuq suvli kabi yashash muhitlarini farqlash mumkin. Hayot muhiti o'zining turli unsurlari va jarayonlari orqali tirik organizmlar bilan bevosita yoki bilvosita o'zaro munosabatda bo'lib turadi. Bu ta'sirlar tarkibi, tuzilishi, xususiyatlari va boshqa jihatlariga ko'ra nihoyatda xilma-xil boladi. Hayot muhiti vaqt va makonda ko'pdan-ko'p harakatdagi elementlar, hodisalar, shart-sharoitlardan tashkil topadi. Hayot muhitining tirik organizmlarga ta'sir ko'rsatuvchi elementlari **ekologik omillar** deyiladi. Muhitning organizmga ta'siri aynan shu ekologik omillar orqali amalga oshadi. Organizmlarning hayot tarzi, qiyofasi, xususiyatlari ana shu omillarga ko'p jihatdan bogliq boladi.

NEGA ATROF-MUHITNI ASRASH KERAK?.

Shunday qilib, hamma narsani sodda va ravshanroq ko'rish uchun quyidagi tushunchalar ajratiladi:

Tabiiy muhit. Ushbu tur iqlim, o'simlik, hayvonot dunyosi, geografiya va tabiiy ravishda mavjud bo'lgan barcha narsalarni to'playdi.

Madaniy muhit. Bu odamlar tomonidan sun'iy ravishda yaratilgan barcha narsalar va ularning ijtimoiy-iqtisodiy faoliyati.

Shuning uchun aytish mumkinki, atrof-muhit - bu bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'lgan va bir-biri bilan bog'liq bo'lgan tabiiy va sun'iy elementlar to'plamidan hosil bo'lgan tizimning munosabati. Bundan tashqari, ular odamlar tomonidan o'zgartirilgan. Shuning uchun atrof-muhit bizni asrab-avaylashimiz va boshqarishimiz kerak bo'lgan muhitdir, chunki u hayot tarzini shartli qiladi va bizni moslashish yaratishga majbur qiladi.

Bundan bir necha o'n yillar oldin, **inson faoliyati atrof-muhitga ta'siri jiddiy buzilishlarni keltirib chiqaradigan darajaga yetdi.** Bu hayvonlar va o'simliklar turlarining yo'q bo'lib ketishiga, suv, havo va tuproqning ifloslanishiga, tirik mavjudotlar populyatsiyasining ko'chishiga, yashash joylarining bo'linishiga va yo'q qilinishiga va boshqalarga sabab bo'ldi.

**Populyatsiya
tushunchasi
nimani
anglatadi?**

Populatsiya (yunoncha — populus xalq, aholi ma'nosidan olingan) — **bu uzoq muddat davrida muayyan bir hududda yashaydigan yoki o'sadigan bir turga mansub individlar yig'indisidir.** Populatsiyaning biologik xususiyatlaridan biri — bir populatsiyaga oid individlar boshqa populatsiya individlariga qaraganda erkin chatisha oladilar. Demak, populatsiyaning asosiy xususiyati uning **genetik birligidir.** Shuningdek, populatsiya individlariga genetik geterogenlik ham xos bo'lib, bu xususiyat ularning har xil sharoitga moslanishlarni belgilaydi va evolutsiya uchun juda muhim bo'lgan irsiy o'zgaruvchanlik imkoniyatini yuzaga keltiradi. Populatsiya atamasini 1903-yilda V. Logansen tomonidan bir turga mansub, genetik bir xil xususiyatga ega bolmagan individlar yigindisini tushuntirishda keltirilgan edi. Demak, populatsiya deganda **bir turga oid bir-birlari bilan doimo bog'langan organizmlar yigindisi** e'tiborga olinadi.

NEGA ATROF-MUHITNI ASRASH KERAK?.

Biz aytib o'tgan ushbu ta'sirlar tufayli har doim atrof-muhit haqida gap ketganda, uni saqlash so'zi bilan birga kelishi odatiy holdir. Atrof-muhit bilan chambarchas bog'liq bo'lgan narsa bu ekologiya. Bu tirik mavjudotlar va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishdir. **U ushbu tirik mavjudotlarning mavjudligini va ular yashaydigan muhitni qanday o'zgartirganligini yoki ularga muhtojligini tahlil qilish uchun javobgardir.**

Bunga shubhasiz inson kiradi. Bizning ehtiyojlarimizni qondirish uchun atrofimizdan tabiiy resurslarni qazib olishimiz kerak (va bunday ehtiyojlar ham emas), atrof muhit buzilib, ifloslanmoqda. Atrof muhitni tashkil etuvchi barcha elementlar o'z xususiyatlarini yo'qotmoqda, yo'q bo'lib ketmoqda yoki boshqa tirik mavjudotlar uchun yomon sharoitlar yaratmoqda. Shu sababli, ifloslanish - bu hayotga zarar etkazadigan va xavfsizlikni, yashash sharoitlarini, farovonligini va ular yashaydigan ekotizimlarning, flora va faunaning xususiyatlarini xavf ostiga qo'yadigan barcha narsa.

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

Atrof muhit ta'rifini juda aniq qilish uchun biz uni tashkil etuvchi elementlarni ko'rib chiqamiz:

Atmosfera, suv, yer resurslari

Qayta tiklanadigan va tiklanmaydigan energiya manbalari

Iqlim va uning barcha xususiyatlari

Tog 'jinslari, minerallar, metallar, loylar, fiziologik eritmalar va xizmat qiladigan har qanday materiallarning konlari

Tabiiy ravishda yuzaga keladigan yerdagi har qanday ekologik jarayon. Fotosintez, tuproqni yaratish, suvni tiklash, ozuqa moddalarining aylanish jarayoni va boshqalar

TA'BIY RESURLAR

Tabiiy resurslar deb tabiatda mavjud bo'lmagan, insonlar tomonidan yaratilmaydigan, jamiyatning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish hamda xo'jalik faoliyatlarini rivojlantirish uchun xizmat qiladigan tabiiy obyektlarga, sharoitlarga va jarayonlarga aytiladi. Tabiiy resurslar foydalanish sohasiga ko'ra ishlab chiqarish, sog'liqni saqlash, madaniy, ilmiy va boshqa resurslarga, tabiatning u yoki bu komponentlari tarkibiga ko'ra esa suv, o'rmon, mineral, energiya va boshqa resurslarga ajratiladi. Mamlakatning tabiiy resurslarga boyligi uning iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim shartidir, aksincha, zaxiralarining kamligi yoki umuman yo'qligi ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish imkoniyatini bermaydi.

Atmosfera tushunchasi

Atmosfera (qadimgi yunoncha: *ἀτμός* - atmos - bug' va *σφαῖρα* - sfera) – yer sharini o'rab olgan va u bilan birga aylanadigan havo qobig'i. Atmosfera massasi 5,15-YU15 t bo'lib, yer shari og'irligi (5,977-1021 t)ning taxminan. milliarddan bir bo'lagiga teng. Balandlikka ko'tarilgan sari Atmosfera bosimi va zichligi kamayib boradi. Atmosferaning qalinligi bir necha o'n ming km bo'lishiga qaramay, uning asosiy massasi yer sirtiga yondashgan yupqa qatlamda joylashgan.

Troposfera – 0-11 km

Stratosfera – 11-50 km

Atmosfera qatlamlari

Mezosfera – 50-90 km

Termosfera Ekzosfera – 90-800 km

800 km dan yuqori tropopauza, stropopauza, mezopauza, termopauzadan tashkil topgan sadafsimon bulutlar kuzatiladi. Stratosferaning pastki qatlamlarida temperatura balandlik bo'yicha o'zgarmaydi. 900 km dan yuqorida ekzosfera qatlami boshlanib, temperatura o'zgarmay qoladi.

SUV RESURSLARI

Suv resurslari - foydalanish uchun yaroqli bo'lgan yer usti, yer osti suvlari va tuproqdagi nam zaxiralari. Sr. asriy (yer usti qatlamlari, Qutb va baland tog' muzliklari, yirik ko'llar va shu kabida to'plangan chuchuk suvlar) va qayta tiklanadigan (daryo oqimlari, yer osti suvlarining o'zgaruvchan va dinamik zaxiralari, ko'llar hajmining bir qismi va boshqalar) turlarga bo'linadi. Suv resurslari deganda suv ob'yektlari — daryo, ko'l, dengizlar ham tushuniladi, chunki ulardan kema qatnovi, gidroenergetika, baliq xo'jaligi, dam olish, turizm va boshqa maqsadlarda foydalaniladi. Gidrosferadagi turg'un suv zaxiralarning faqat 2,5% gina chuchuk suv (uning faqat salkam 1% dan kishilar foydalana oladilar), 70% muzliklar, qolgani tuproq nomi shaklida. Daryolar, oqar ko'llar va ko'pchilik yer osti suvlari ham chuchuk. Yerning Dunyo okeani, yer osti suvlari, muzliklar, tuproqdagi nam, daryo(o'zan) suvlari, atmosfera bug'lari— gidrosferada, ayrim hisob kitoblarga ko'ra, 1454 327,2 ming km³ turg'un suv resurslari bor. Nazariy jihatdan suv resurslari bitmas tuganmas, chunki bu resurslardan oqilona foydalanilganda suv resurslari aylanib yangilanib turadi.

YER RESURSLARI

Yer resurslari — Iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlari uchun foydalanish mumkin bo'lgan yerlar. O'zbekistonda Yer resurslari tarkibiga foydalanib kelinayotgan yerlar va istiqbolda foydalanish mumkin bulgan yerlar kiradi. Yer resurslari maydoni va sifati jihatidan baholanadi. Yer resurslaridan foydalanish darajasini tahlil etish va ularning samaradorligini aniqlash natijasida yer maydoni birligiga to'g'ri keladigan yalpi va sof daromad, mehnat unumdorligi aniqlanadi hamda yerdan foydalanuvchilar va ijarachilar faoliyatiga baho beriladi.

Tabiiy resurslar tasnifi

Tugaydigan resurslar		Tugamaydigan resurslar
Tiklanmaydigan resurslar	Tiklanadigan resurslar	Havo, suv, iqlim, koinot resurslari. Quyosh, yadro, geotermal, shamol, to'liqin energiyalari hamda yerning ichki issiqlik energiyasi
Yer osti qazilmalari (rudali, noruda va yonilg'i qazilma boyliklar)	Tuproq, o'simlik va hayvonlar, qisman suv resurslari	

IQLIM RESURLARI

Atmosfera issiqligi va namligi, havo, shamol energiyasi deyarli tugamaydi. Lekin atmosfera turli mexanik qo'shimchalar, sanoat korxonalarini va transport vositalarining turli gazlari hamda radioaktiv moddalar bilan ifloslanishi natijasida uning tarkibi sezilarli darajada o'zgarishi mumkin. Havo musaffoligi uchun kurashish bu tabiiy resursni himoya qilishning muhim vazifalaridan biridir.

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

Bir qator mutaxassislarning fikrlariga ko'ra barcha tabiiy jismlar va hodisalar tizim sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Jonsiz tabiat tizimi mineral kristalli, geologik to'zilmalar, gidrografik to'plam, relyef, tuproq va boshqalar, tirik materiya tizimi esa irik organizmlar to'plami, hujayra, alohida organ, organizmning vazni hisoblanadi. Avstriyalik biolog Lyudvig fon Bertalanfi tizimni o'zaro ta'sirda bo'lgan elementlarning (komponentlarning) umumiyligi va majmuasi sifatida tushunadi. Tizimlar tabiiy, sun'iy va aralash bo'lishi mumkin. Ularning xarakterli xususiyatlari quyidagilar: to'zilishi, ishlash va rivojlanish qobiliyati. Tizimning tarkibi uning barcha elementlarining yig'indisidan hosil bo'ladi. Ko'pincha tizim quyi tizim yoki element sifatida yirikroq tizimning bir qismidir. Misol uchun, daraxt bir necha darajadagi uni tashkil etuvchilarning mustaqil tizimidir: hujayra, barg (yoki igna), keyin shox va daraxt. Shu bilan bir qatorda, daraxt ham yuqori darajada tashkil etilgan tizimning quyi tizimidir .

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

Har bir tizim faoliyat ko'rsatishga qobiliyatiga ega, ya'ni. tashqi ta'sirlarga (atrof-muhit ta'siriga) javob berish, bu uning ichki xususiyatlarini o'zgartirishga, o'z-o'zini rivojlantirishga olib keladi. Tabiiy tizimning yashash muhiti ekologik (yoki fiziografik) sharoitlar deb ataladi. Tuproqlar uchun tashqi ta'sirlar ("tizimga kirish") iqlim, ona jinslar, rel'ef, o'simlik va hayvonot dunyosi, yoshi (vaqt); o'simliklar uchun - iqlim, rel'ef, tuproq; o'txo'rlar uchun - iqlim va o'simliklar. Tuproq tizimidan "chiqish" tuproq profili, biogeotsenoz uchun - biomassa va boshqalar hisoblanadi.

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

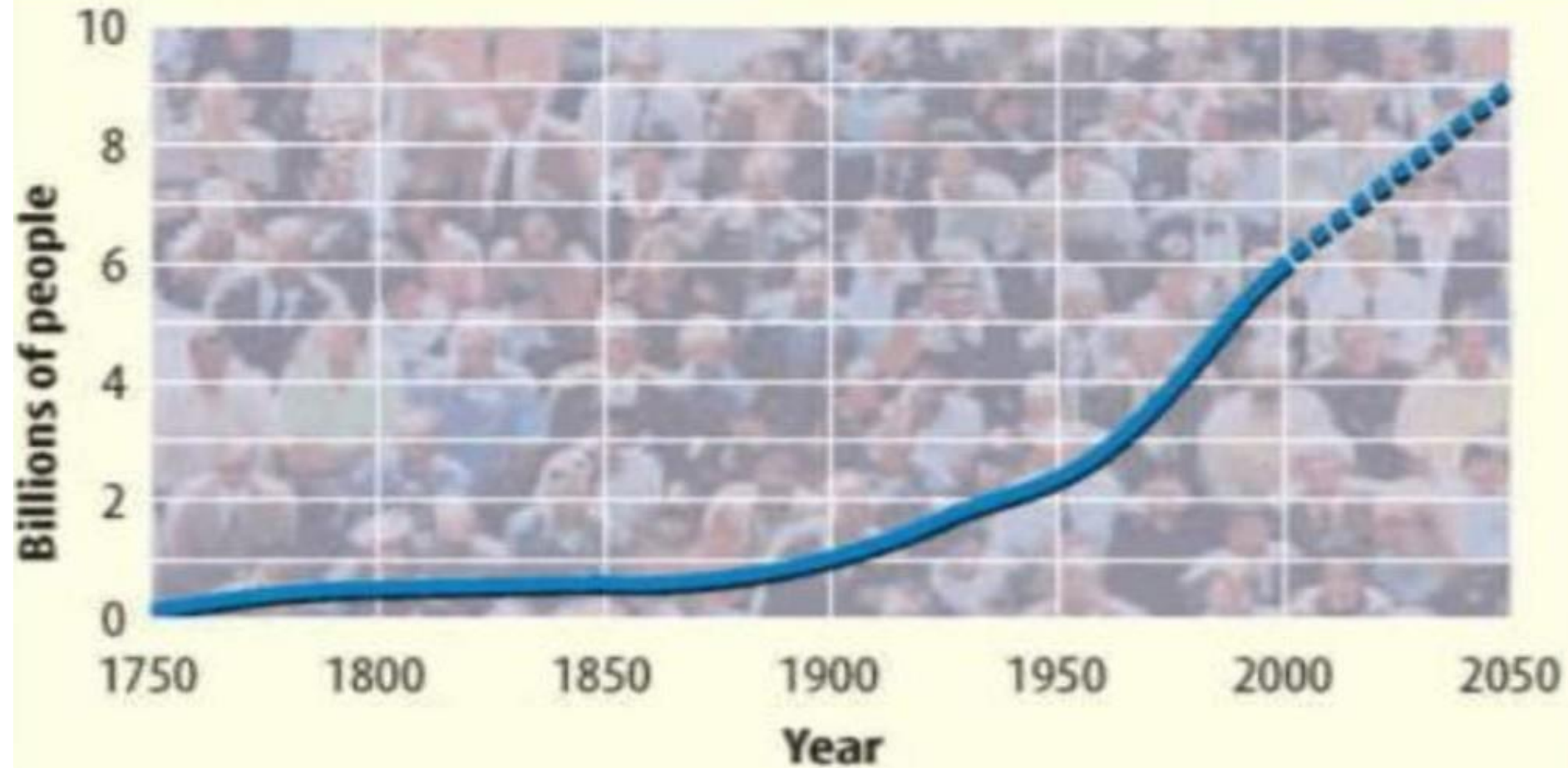
Atrof-muhit muayyan omillardan iborat bo'lib, ularning ba'zilari tirik organizmlarga nisbatan zararli, boshqalari esa farqsiz bo'ladi. Organizmlarga ta'sir etuvchi omillarga ekologik omillar deyiladi. Alohida omillar ayniqsa muhim, almashtirib bo'lmaydigan, shuning uchun ularni mavjudlik sharoitlariga tegishli deb hisoblashadi.

Inson tirik organizmlarga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etib yoki yashash sharoitini o'zgartirib, uning tarqalishiga yoki qirilib yo'q bo'lishiga sababchi bo'lishi mumkin. Inson tabiatga ko'rsatadigan kuchli ta'siri orqali abiotik va biotik sharoitlarni o'zgartiradi. Inson million yil davomida tarkib topgan tirik dunyo manzarasini bir necha o'n yilda o'zgartirib yubordi. Uning tirik organizmlariga salbiy ta'siri natijasida Yer yuzida ko'plab o'simlik va hayvon turlari yo'qolib ketdi.

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

Quyida keltirilgan jadvalda insonning ko'payishi haqida ma'lumot beriladi. Hozirda dunyo aholisi 7.929,050.275 nafarni tashkil etmoqda. Bu korsatkich o'sishda davom etadi. Aholi o'sar ekan uning talab va ehtiyojlari oshib boradi. Xususan Resurslarga bo'lgan talab. Foydali qazilmalar insoniyat va uning xo'jaligi taraqqiyoti uchun energiya va yoqilg'i manbai bo'lib, yildan-yilga ulardan foydalanish ortib bormoqda. So'nggi 25 yil ichida dunyoda ko'mirga bo'lgan talab 2 marta, temir rudasiga 3 marotaba, neft va gazga bo'lgan talab 6 marotaba, marganes, kaliy, fosfor tuzlariga talab 2-3 marotaba oshgan. Har yili 150 mlrd tonna mineral xom-ashyo qazib olinmoqda.

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

Tabiiy jarayon oqibatida daryolar, dengiz, okeanlarga har yili 15 mlrd tonna tog' jinslarini oqizib kelinmoqda, 3-4 mlrd tonna chiqindi gazlar atmosfera havosiga ko'tarilmoqda. Inson foydali qazilmalarni o'zlashtirishi oqibatida 1500-2000 mlrd tonna tog' jinslari bir joydan ikkinchi joyga joylashtiriladi. BMT ning ma'lumotiga qaraganda, dunyoda yiliga 32 mlrd tonna ko'mir, 2.6 mlrd tonna neft, 6 mlrd tonna temir rudasi, 3.6 mln tonna xrom rudasi, 7.3 mln tonna mis rudasi, 3-4 mln tonna qo'rg'oshin rudasi, 159 mln tonna tuz, 120 mln tonnafosfotlar, 1.2 mln tonna uran, simob, molibdan, nikel, kumush, oltin, platina rudalari qazib olinmoqda. Aholi ko'paygani sari resurslar va jonli tabiat qisqarib boradimi? Javobi –bunday bo'lmaydi, tabiatni saqlab qolish, resurslardan unumli foydalanish, ekotizimni asrash va boyitishga qaratilgan chora-tadbirlar yo'lga qo'yilgan. Jamiyatning ta'lim olish va intellektual potentsialini o'sishini ta'minlovchi sharoit yaratilgan bu tabitga bo'lgan munosobatni yaxshilaydi.

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

Tabiiy resurslardan foydalanishning iqtisodiy mexanizmlari takomillashtirilgan, bu unumli foydalanish va tabiatga ko'p miqdorda zarar bermaslikni ta'minlaydi. Maxsus muhofazaga olingan hududlarni boshqarish bo'yicha dasturlar ishlab chiqilgan. "Qizil kitob", Qo'riqxonalar bunga misol bo'ladi. Atrof-muhitni ifloslanish manbalarini aniqlash bo'yicha nazorat tizimini takomillashtirilgan va rivojlantirilgan. Maishiy chiqindilar qayta ishlash orqali ifloslanish qisqargan. Genetik fond, turlar va landshaftlar xilma-xilligini saqlash borasida yuzlab ilmiy va amaliy ishlar olib borilmoqda. Xususiyashtirish jarayonlarida ekologik talablarga rioya qilish va atrof-muhitga zarar keltirmaslik uchun javobgarlik va nazorat qilish mexanizmini yaratish ustuvor qilib belgilangan. Iqtisodiyot tarmoqlarining turli sohalarida ekologik toza texnologiyalar, chiqindilarni zararsizlantirish va o'zlashtirish bo'yicha ilmiy-texnik ishlanmalarni hayotga tadbiq etish, hamda ilmiy tadqiqot ishlari olib borishni davom ettirish uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan.

ATROF MUHIT, TUSHUNCHA VA MAVJUDLIK SHAROITLARI

Bugungi kunda atrof-muhitni muhofazasi, tabiiy resurslardan foydalanish masalalari bo'yicha hamjamiyat ekologik tashkilotlari bilan o'zaro hamkorlikni kuchaytirish va birgalikda ekologik qarorlar qabul qilish borasida samarili ishlar olib borilmoqda.

Tan olib aytish kerak, shu vaqtgacha ekologiya va atrof-muhit bilan bog'liq masalalar qanchalik ko'p ko'tarilmasin, muammolar aytilmasin, ularning yechimiga kelganda yetarlicha shug'ullanmadik. Kerak-kerak bo'lmagan joylarga ham archa ekish kampaniyasi shunchalik avj olgandiki, bu kimga zarurligi yoki nima uchun shundayligini hatto mutaxassislar ham aniq izohlay olishmasdi.

So'nggi 4 yilda sanoat korxonalarini 2 baravarga ortib, shaharlarda chang-gaz miqdori me'yordan 4 baravar oshgan. Atmosferaga tashlanmalarning 90 foizi Toshkent, Samarqand, Farg'ona, Andijon, Namangan, Qo'qon, Navoiy, Buxoro, Chirchiq, Angren, Olmaliq, Bekobod, Guliston va Nukus shaharlariga to'g'ri keladi. Shu bilan birga, hududlarda "yashil maydon"lar 3-4 baravarga qisqarib, o'rtacha 8 foizdan kamayib ketdi. Yer usti va osti suv sathining keskin pasayishi ham ekologik vaziyatga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

INSONNING TABIATGA VA TABIIY RESURSLARGA TA'SIR KO'RSATISH SHAKLLARI

Jamiyatning tabiatga ta'siri **to'g'ridan-to'g'ri** va **yashirin** holatda bolishi mumkin. **To'g'ridan-to'g'ri ta'sir** ko'rsatish deganda insonlarni tabiatga ochiqdan-ochiq ta'siri tushuniladi. Yer osti qazilmalarini qazib chiqarish, o'rmonlardan foydalanish kabilar tabiatga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatish oqibatlaridir. Masalan, qazilma boyliklarni qazib olish nafaqat harakatdagi shaxtalar, konlar, karyerlar hududidagi biogeosenozlarning buzilishiga, balki qo'shni tabiiy hududlarning gidrogeologik rejimining buzilishiga ham olib keladi. U joylarda mahalliy qurg'oqchilikning sodir bolishini tezlashtiradi, hayvonot va o'simliklar dunyosini o'zgartirib yuboradi, tuproqlarda kechadigan suv ta'minoti bilan bogliq bolgan jarayonlarning buzilishiga olib keladi va hokazo. Ko'p hollatlarda korxonalar u yoki bu mahsulotni ishlab chiqarish vaqtida hosil bolgan oqava suvlarni tozalamasdan ochiq suv havzalariga oqizishi natijasida baliqlar va ular uchun ovqat hisoblangan mayda o'simlik va mikroorganizmlar nobud boladi.

Nazorat savollari

1. Atrof muhit tushunchasi nimani anglatadi?
2. Atrof muhitni tashkil etuvchi elementlarni bilasiz?
3. Atrof-muhit qanday omillardan tashkil topgan?
4. Tabiiy resurslar deb qanday resurslarga aytiladi?
5. Qayta tiklanadigan va qayta tiklanmaydigan resurslarning mohiyatini tushuntiring.

Mavzuni o'zlashtirish bo'yicha tavsiya qilinadigan adabiyotlar

Asosiy adabiyotlar:

1. Баратов П. Табиатни муҳофаза қилиш. Т.: «Ўқитувчи», 1991, 254 б
2. Константинов В.М. Экологические основы природопользования / В.М. Константинов, Ю.Б. Челидзе. – М.: Академия, 2001. – 208с
3. Мустафоев С, Ортиқов С, Сувонов Р. Умумий экология. Т.:2006.

Qo'shimcha adabiyotlar :

4. Полищук О.Н. Основы экологии и природопользования: учебн. пособие. / О.Н. Полищук. - СПб.: Проспект Науки, 2011. – 144 с.
5. P.S.Sultonov.Экология va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. «MU SIQA » nashriyoti.2007,-240 b

Internet resurslari:

[1.http://www, Ziyonet. Uz/.](http://www.Ziyonet.Uz/)

[2. http:// www, guz. Ru/](http://www.guz.Ru/)

E'TIBORINGIZ UCHUN RAXMAT!!!

Muqqumov Abdug'ani
Muratovich

“Yerdan foydalanish”
kafedrası

+ 998 945811900

a.mukumov@tiame.uz

@Abdugani Muqumov